

сезон краєзнавців розпочався, збір знахідок триває.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990.
2. Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область – К., 1972.
3. Самойленко Г.В., Самойленко С.Г. Нариси культури Ніжина. –Ч. 4. – Ніжин, 1999.
4. Уривалкін О.М.. Сторінки історії Ніжинщини. – Ніжин, 1998.
5. Греки в Ніжині. Збірник статей і матеріалів. – Випуск II. – К., 2000.
6. Нежин. Очерк-путеводитель. – К., 1986.
7. Матюшкин Г.Н. Историческое краеведение. – М.,1987.

Олексій Фатюк (Ніжин)

НЕЗВИЧАЙНА ЗНАХІДКА АБО ІСТОРІЯ «НІЖИНСЬКОГО МАМОНТА»

Не кожен, хто мандрував автомобілем територією північної Чернігівщини помічав, що на 77-му км. автотраси Суми-Київ лежить нічим не особливе с. Кулишівка. Воно розкинулося на лівому березі річки Хусь – притоки Сули. Але ж до нього постійно звертають автобуси з туристами, поціновувачі краєзнавства. Всіх їх приваблює незвичайний пам'ятник – не людині чи історичній події, – пам'ятник мамонту. До недавніх часів, до речі, єдиний у світі (нещодавно другий «аналог» встановлено в російському Якутську). Його встановив український природознавець І.Калініченко на тому місці, де було знайдено скелет доісторичної тварини, яку в 1839 р. на шести підводах перевезли в Харків. Залишки велетенських тварин вчені і раніше не раз знаходили в Сибіру. Але ж в Україні – вперше.

Минуло немало часу з тих пір. Вчені досить досконало вивчили морфологію, фізіологію мамонтів та накопичили немало літератури з цього питання. Багато залишків цих тварин щорічно поповнюють колекції та науковий матеріал різних закладів. Але ж, незважаючи на це, в Україні на сьогодні змонтовано лише два кістяки: в Палеонтологічному музеї НАН України (м. Київ) та Палеонтологічному музеї ОДУ (м. Одеса). Перший кістяк зібрано з кісток різних місцезнаходжень. Основою другого екземпляру були покладені залишки кістяка мамонта, розкопаного біля с. Алексіївка Миколаївського району Одеської області. Кістяк належав так званій південно-руській формі мамонта. Особливості будови його зубів послужили підставою виділення його як нового, самостійного підвиду.

Тому коли в 1995 р. робітники цегляного заводу повідомили в Ніжинський краєзнавчий музей, що в околиці Ніжина вони натрапили на залишки велетенської тварини, це, звичайно, викликало величезний інтерес не тільки музейних науковців, але й усіх, хто цікавився цією темою. Чим зумовлена така увага тваринам, які зникли більш, ніж 10 тис. років тому? Перш за все тим, що часи їх існування – це завершальний етап розвитку останнього зледеніння. У відкладах цієї епохи прослідковуються сліди кліматичних та ландшафтних змін, часто знаходяться стоянки первісної людини, які накопичили велику кількість знарядь праці. В ті часи і людина була одним з компонентів теріофауни Землі, була тісно пов'язана з довкіллям.

Особливо з тваринами, полювання на яких давало їй їжу та одяг. Останні тисячоліття «плейстоцену» (періоду, який скінчився близько 10 тис. років тому та перейшов в так званий «голоцен») – це час розповсюдження мамонтової фауни, до складу якої входили ще й печерні хижакі, шерстисті носороги, північні олені, бики та інші. Мамонти – найбільш характерні представники теріофауни плейстоцену Євразії.

Прибувши на місце знахідки, фахівці, перш за все, уважно роздивилися кістки, які винурювалися крізь товщу розкопаної глини на чотириметровій глибині. З першого погляду було ясно, що це є доросла тварина. Залишки черепа мали бивні, довжина яких доходила до 2,5 м. Хоча подальші розкопки все ж давали певний результат (були викопані кістяні залишки суглобів, хребців, ребер, черепа та ін.), але ж ґрунтові води, які постійно піднімалися, завадили провести довгострокові роботи, затопивши через кілька годин все місце розкопок більш, ніж на метрову глибину. Крім того, кістки, які зберігалися у вологому ґрунті більше 12 тис. років, на повітрі швидко розсихались. Але знахідка двох кутніх зубів була найбільш цінна. Зуби взагалі дають можливість дослідникам робити висновки про систематичне положення та особливості тварини. І тому саме зуби дали змогу скласти певну характеристику знайденої тварини.

Деякі основні виміри кутніх зубів наведено нижче:

- довжина жувальної поверхні – 215 мм.
- ширина кувальної поверхні – 88 мм.
- повне число пластин коронки – 25.
- частота пластин на 10 см. жувальної поверхні – 7,5-9.
- товщина емалі – 1,5 мм.

Щоб зрозуміти, яку інформацію можна здобути, зробивши ці виміри, треба згадати історію походження мамонтів та мамонтової фауни взагалі.

Більшість сучасних палеонтологів вважає, що виникнення слонів мамонтової групи бере початок в Азіатський частині материка. Десь на рубежі 0,9-0,7 млн. років тому сталась їх перша міграція в Європу та Північну Америку. І саме в Європі, де ще існували слони так званої архідискодонтної групи, сформувалися примітивні предки мамонтів. Вік місцезнаходжень залишків слонових встановлюється по рівню еволюції, який простежується в будові кутніх зубів. Чим більше число пластин в останньому кутньому зубі, тим молодше геологічний вік слона. Архідискодони мали від 11 до 20 пластин, мамонти – від 20 до 29 (ранні форми мають 20-24 пластини, пізні 25-29). По будові останніх кутніх зубів, наш мамонт дуже подібний за вимірами до численних інших аналогів, вік яких датований 40-12,5 тис. років. Більш точне датування зробити поки неможливо, але ж і цієї інформації достатньо, щоб вивести його систематичне положення:

КЛАС	Mammalia – ссавці
РЯД	Proboscidea – хоботні
РОДИНА	Elephantidae Gray 1821 – слони
РІД	Mammuthus Burnett 1830 – мамонти
	Mammuthus primigenius. Blumenbach 1799 – мамонт первісний

Що ж послужило причиною вимирання мамонтів? Дехто з вчених намагається виділити одну головну причину, яка задала початок цьому процесу, який відбувався близько 12-10 тис. років тому. Але якщо уважніше придивитися до цієї події, буде зрозуміло, що процес почався задовго до голоцену. Він зумовлений, перш за все, подіями, які являли собою ланцюг різких кліматичних змін. Внаслідок цього ландшафтні перетворення змінювали сформовані ареали, іноді призводячи до ізоляції популяцій. І якщо згадати, то виникнення мамонтів почалося в часи грандіозного

покривного зледеніння (чи серії зледенінь) нижнього плейстоцену, стає зрозумілим, що своїм існуванням вони завдячують саме холодному клімату. Тому не дивно, що найбільшого поширення на величезній території Євразії мамонт зазнав в часи останнього, вюрмського, найбільш сильного похолодання (21-18 тис. років тому). Можна вважати, що вюрмська фауна Східної Європи взагалі була класичною перигляціальною, тобто холодолюбною. Її вимирання було синхронним із скороченням перигляціальної зони та зміщенням її на північ. Як вважають деякі українські вчені (Підоплічко, 1976., Корнієць, 1962), зникненню мамонтів, зубрів, турів та ін. дуже допомогла людина. В усякому разі, її полювання сприяло цьому процесу.

Вивчення фактів вимирання та угасання видів мамонтової фауни дає змогу припустити, що після закінчення вюрмського зледеніння настала дуже своєрідна епоха, схожою на яку на території Євразії ще не було. Мамонтова фауна, представники якої мешкали в середніх та високих широтах Землі, не змогла повністю перенести цих швидких кліматичних змін, які були направлені на прогресуюче підвищення температури. Надалі ж швидкий розвиток людського суспільства сприяв вимиранню дикої фауни, процес якого продовжується й понині.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.И. Териофауна верхнего плейстоцена Восточной Европы. – М., 1990.
2. Бодылевский В.И. Малый атлас руководящих ископаемых. – М., 1990.
3. Вайсберг Б.С., Нестеренко П.И., Стефаров П.А. От Десны до Ворсклы. – Харьков, 1986.
4. Орешкин Д.Б. Время льдов. – М., 1987.
5. Підоплічко І.Г. Матеріали до вивчення фаун УРСР. – К., 1938.
6. Плейстоцен. Учебное пособие для университетов. – М., 1968.
7. Серебрянный Л.Р. Древнее оледенение и жизнь. – М., 1980.

«Ніжинський мамонт». Фото 1995 р.